

נספח ג'

השלמות

- א. לעמ' 3 הערה 1 — לענין מ"ש שבתשובת הגאונים שבאו"ז מצוטטת המשנה עצמה בל' "זכרים כפופין" — אפשר אמנם לדחות שהגאון מצטט את המשנה מהגמרא, ובמשנה עצמה גרס 'זכרים' בלי 'כפופין', אך אין זה מסתבר כל כך, כי הוא מביא את המש' בשביל 'זכרים', ע"ש, ולמה הוצרך ללשון הגמרא? (אך י"ל שרצה אנב כך ללמד שצריך של איל וכפוף).
- ב. לעמ' 5 — כשיטת הרשב"א מבואר בחשובת הגאונים המובאת באור זרוע (ס"ג ע"א), ע"ש.
- ג. לעמ' 17 — מ"ש שמשמע מהתוס' שר' לוי מצריך זכרים כפופים דוקא — כ"מ גם מהתוס' בדף ט"ו. ד"ה בשופר.
- ד. לעמ' 26 הערה 5 (נמצאת בעמ' 667) — ע' רש"ש כ"ו: ד"ה ובתעניות, ולא ראה שנחלקו בדבר ראשונים. ולגירסה שמציע בגמ' אין אישור בשום מקור, ודברי הרשב"א והריטב"א מעידים נגדה.
- ה. לעמ' 26 הערה 5 (נמצאת בעמ' 668) — בקשר לדברי המ"ב בשעה"צ תקפ"ו אות א', מה שכחתי שסגנונו "מאן לימא לן דהלכה כן" וכו' אינו מובן לי — היינו מפני שלא מצינו אמורא שחולק, וא"כ לכאורה פשוט שהלכה כר' לוי. ומלשון המ"ב "וגם הרי"ף" וכו' משמע שאין כל סמיכתו בזה רק על הרי"ף. ובאשר לרי"ף — ע' בשו"ת רדב"ן ב' אלפים רפ"ו שר"ל שהרי"ף לא גרס בגמ' "ושל כל השנה בפשוטין", וכתב שכ"ה גירסת רוב הספרים. אך ברמב"ן, רשב"א, ריטב"א ור"ן מבואר שכן גרסו "ושל כל השנה" וכו'.
- ו. לעמ' 39 הערה 6 — יש להביא מקור לשיטות המהרש"ל והדרישה מדברי רבנו מנוח (שופר א', ר'), ע"ש. וצ"ב.
- ז. לעמ' 44 — המ"א כיון לשיטת בעל המאורות (כ"ו:), ע"ש, אך נראה שמ"מ אין זו שיטת הרא"ש והטור, וכמ"ש.
- ח. לעמ' 49 הערה 3 — האבני גזר כיון בחירוצו לדברי בעל המאורות (כ"ו:), שתירץ כן.
- ט. לעמ' 56 בסופו — ומצאתי שכיונתי בע"ה לדברי בעל המאורות (כ"ו:). בהבנת דברי רבנו יהונתן בענין חתון ועליון, ע"ש.
- י. לעמ' 57 בסופו — הגירסה "וגמרו" גם באור זרוע (ס"א ע"א).
- יא. לעמ' 58 — ורבנו מצוח אכן מדויק מלשון הרמב"ם שבמוסיף על שיעור אין פסול. אך בעל המאורות (כ"ו:). כתב שנראה שלדעת הרי"ף והרמב"ם גם מוסיף על שיעור פסול.
- יב. שם הערה 11 — אך בפיר"ח משמע שגילדי גילדי היינו זה לפניו זה, ע"ש. ואע"פ שאין האויר עובר ביניהם מ"מ י"ל שהקול משתנה מחמת הגלדים החיצוניים, ובכגון זה בשופרות שונים המחוברים היטב ה"ו פסול, כדלהלן פסקה כ"ג, ע"ש.
- יג. לעמ' 61 — יש להוסיף ששיטת ר"ח היא שבנשתייר שיעור בין לצד פה ובין לצד הרחב כשר, כריצ"ג וסיעתו. וכ"כ הארחות חיים בשם בעל הקתים.

יד. לעמ' 64 — בענין נסדק לרחבו ודיבוקו — חולק על רבנו ירוחם ר' יהודה בר כרביה בפירושו על הרי"ף (נדפס בדפוס וילנא בשם "שיטת ריב"ב"), המפרש את המשנה "שופר שנסדק ודיבוקו פסול" בנסדק לארכו או לרחבו ולא גשתייר בו שיעור.

טו. לעמ' 66 — בענין שיטת הרמב"ם — והרשב"ץ כתב שמדברי הרמב"ם בחיבורו אמנם משמע שהוא מכשיר דוקא בגשתייר לצד פה "אבל בפייהמ"ש לא נראה כן מפירושו", והכוונה למ"ש שם הרמב"ם: "אם נסדק לרחבו אם נשאר בארכו אחרי המקום הסדוק שיעור שופר... ה"ז כשר" (תרגום הרב קאפט; וכן בדפוסים: "אם גשתייר לארכו לאחר מקום הסדק..."). ובעל המאורות (כ"ז, ונדפס שם בטעות "ע"ב) כתב בסתם שלשיטת הרי"ף והרמב"ם נראה שגשתייר שיעור בין מלמטה ובין מלמעלה כשר. וכ"כ רבנו מנחם שמסתימת הרמב"ם בחיבורו נראה שמכשיר בין מלמעלה בין מלמטה.

טז. לעמ' 69 — לענין שיטת התוס' בנסדק לארכו — הגר"א בביאורו לש"ע תקפ"ו, ח' (ד"ה וי"א) כורך את שיטת התוס' עם שיטת הרוקח הגזכרת בעמ' 87 לפיה צריך שישתייר משהו למעלה ומשהו למטה בכדי להכשיר, ע"ש. אך מלשון רבנו ירוחם והרשב"א ל"מ כן. ואולי גם הגר"א לא התכוון להשוותם ממש, אלא ר"ל שיש רוב שגם הרוקח אינו פוסל בו. יו. לעמ' 70 הערה 4 (ועמ' 82 הערה 1) — בעל המאורות (כ"ז, ונדפס בטעות "ע"ב) כתב על נסדק לארכו שיש מפרשים שהוא ברוב היקפו.

יח. לעמ' 76 — שיטת הרא"ש והטור — הרשב"ץ בחידושו תמה על שיטת הטור שאינה לא כרשב"א ולא כראב"ד, ורוצה לומר שהטור סובר כרשב"א שרק בנסדק כל ארכו פסול, ולרווחא דמילתא הצריך דיבוק. ונראה מזה שפסקי הרא"ש לא היו לפני הרשב"ץ בעת כתבו את חידושו לר"ה. וכן מוכח גם מדבריו על שיטת ר"י והרא"ש בענין ניקב וסתמו, ע"ש ובדברי הרא"ש.

יט. לעמ' 92 — בריצ"ג או שקיצר את הרחב — וכ"כ ר"ח כ"ז, ובדף ל"ד: הוא מצטט "הרחיב את הקצר וקיצר את הרחב", וא"כ מוכח שבדף כ"ז: זהו פירוש.

כ. לעמ' 95 — בענין הפסיה ככתונא — בעל המאורות כתב שברי"ף הגירסה היא: "ולא תימא דהפסיה ככתונא בלחוד אלא אפילו הרחיב" וכו', אך לפנינו ברי"ף ככגמ'. ורבנו מנחם (שופר א', ו') כתב שיש שתי גירסאות ברי"ף, ובנוסחאות המדויקות הגירסה כלפנינו. וע"ש מ"ש בדעת הרמב"ם שהוכיח רק את הרחיב את הקצר וקיצר את הרחב.

כא. לעמ' 104 הערה 6 — ויתכן שכוונת הריטב"א אפילו לציפוי כ"ש בתוך שיעור שופר, וסובר כשיטת רבנו יהונתן (גנזי ראשונים עמ' ל"ג) המובאת ע"י המאירי בחיבור התשובה (עמ' 325) שציפוי כלשהו מבפנים אינו פוסל משום חציצה, אלא שרבנו יהונתן מכשיר לגמרי ואילו הריטב"א פוסל משום שסובר שמשנתנה הקול (ובציפהו כולו או רובו מבפנים פוסל רבנו יהונתן לא משום חציצה אלא מפני שקול הזהב הוא, וע"ע האם כוונתו שבוודאי נשתנה הקול מחמת הזהב, או שגם אם לא נשתנה הרי זו נחשבת לתקיעה בזהב. ומהריטב"א משמע כאופן השני כנ"ל עמ' 102 הערה 12, ע"ש. וסברת החילוק בין רובו לחגורה צרה צריכה עדיין תוספת ביאור).

כב. לעמ' 132 — כיני מתניאתא — ובדקתי בכי"י של השגות הראב"ד (את תצלומיהם ראיתי במכון לצילומי כה"י העבריים שליד הספריה הלאומית), והנה ברובם ככולם הגירסה היא: "כיני מתניאתא", או: "מתנאיאתא" (ובאחדים — כנראה בטעות — "מתראיאתא"). ובמהדורה החדשה של הרמב"ם שהופיעה עתה (הוצ' ר' שבתי פרנקל) לא הובאה גירסה זו. כג. לעמ' 139 — בעל המאורות כתב שיש המפרשים ניקב רובו רוב אורך שיעור הכשרו, ויש מפרשים רוב היקפו. והארחות חייב כתב רוב היקפו. וי"ל שב"רוב היקפו" כוונתם לרוב השפה.

- כד. לעמ' 155 בסופו — רבנו מנוח פירש את הרמב"ם כמאירי.
- כה. לעמ' 157 הערה 1 — ובחכמת מגוח (גדפס בסוף המסכת דפוס וילנא) הבין שמתחילה סברו התוס' שבמעכב אין הסתימה משתתפת ביצירת הקול, ע"ש.
- כו. לעמ' 159 — לפני הסוגרים המרובעים — וכ"כ המהרש"א על התוס'.
- כז. לעמ' 161 — הריצ"ג (עמ' ל"ד) מביא את פסק בה"ג בענין ניקב וסתמו, והוא צ"ג, ע"ש, ולא נזכר בפוסקים.
- כח. לעמ' 166 — והרשב"ץ בהידושו מסתפק בשופר ארוך שניקב בתוך שיעור ולא סתמו אם הוא כשר.
- כט. לעמ' 170 הערה 10 — הקושיה השניה — הרשב"ץ כתב בפירושו שהעיסור מכשיר בניקב וסתמו דוקא בגשתיר שיעור לצד פה, אע"פ שבנסדק לרחבו הוא מכשיר גם בנשתיר לצד הרחב.
- ל. לעמ' 171 הערה 11 — והפ"ח וכו' — והרשב"ץ מסתפק בזה.
- לא. לעמ' 172 — שיטת הכלבו — ומקורו בארחת חיים הל' שופר אות ד'.
- לב. לעמ' 177 הערה 1 — וכן בספר ההשלמה הגירסה: "איתביה אביי".
- לג. לעמ' 184 — ובעל ההשלמה כתב ששיטת הרי"ף היא שמאצ"כ והוא מצריך רק כוונה להשמיע.
- לד. לעמ' 203 הערה 1 (נמצאת בעמ' 671) — לענין מ"ש ששומע כעונה פירושו שמעשה הקורא מתייחס אל השומע, יש להבין שמ"מ למ"ד מצ"כ לא מספיק שהקורא יתכוון, וצריך גם כוונה לצאת מצד השומע, כי דין מצ"כ הוא קודם כל דרישה של כוונה לעבודת ה' מצד מקיים המצוה בכדי שתיחשב לו למצוה (ע' לעיל עמ' 180 הערה 2), אף אם הקיום הוא פסיבי כמו בשמיעה.
- יש להעיר עוד שמתלוקת הראשונים האם מפסיקים בשתיקה באמצע שמונה עשרה לקדושה וקדיש, המובאת בטור סי' ק"ד, ע"ש — אינה תלויה בהכרח בחקירה הנזכרת במהות דין שומע כעונה, כי יש להבין שגם אם מעשה הקורא מתייחס לשומע מ"מ לגבי הפסק יתכן שרק מציאות פיסית של דיבור המתפלל היא המהווה הפסק (וכן להפך, גם לו היינו אומרים שהשמיעה היא מין ממיני הדיבור אפשר היה לסבור ששמיעה כזו כבר מהווה הפסק בתפילה).
- לה. לעמ' 207 הערה 3 — וכן נראה משיטת ר"י בר ברכיה דף י"א: ברי"ף ד"ה יחיד.
- לו. לעמ' 221 — מ"ש בענין דעת רב חסדא לפי הראשונים הסוברים שמאצ"כ — ומצאתי שכיונתי בזה בע"ה לדברי בעל ההשלמה בשם אביו.
- לז. לעמ' 242 — בקורא להגיה — כתוס' פירש גם רבנו חננאל, ע"ש.
- לח. לעמ' 260 — בענין הפסקה התמוהה בראב"ד — ודוחק עצום לפרש: שיעור תרועה ככל אחד מג' השברים, כי אין זה דומיא ד"שיעור תקיעה כג' תרועות" שפירושו כג' תרועה. ובפשטות יש להבין שהלשון "י"א" מוסבת על "דהיינו ג' כחות בעלמא", שעל זה לט. לעמ' 287 — בענין לשון הש"ע — הגר"א בביאורו מפרש שהלשון "יש אומרים" שנקט הש"ע בתחילת הסעיף מרמזת לשיטת הראב"ד והרשב"א לפיה שיעור תקיעה אינו כתרועה. ובפשטות יש להבין שהלשון "י"א" מוסבת על "דהיינו ג' כחות בעלמא", שעל זה חולק הי"א השני.
- מ. לעמ' 326 — בענין תוקע ועולה לנפשיה — לשון ר"ח: "בתוקע ועולה שנמצאת התקיעה ששמע אחרי עלותו מן הבור תקיעה שלימה". והלשון ק"ק, כי משמע כאילו שמע על שפת הבור שיעור שלם. וצריך כנראה להבין כך: אחרי שעלה מן הבור נמצא שהתקיעה ששמע בסך הכל — בתוך הבור ומחוצה לו — היתה תקיעה שלימה.

מא. לעמ' 345 — רבנו חננאל (כ"ז). סובר כרמב"ן שהארוכה עולה לאחת, אלא שהוסיף אח"כ פירוש אחר, ע"ש, והוא הפירוש השני משני הפירושים שמביא הריצ"ג ודוחה אותם, ע' להלן פסקה ג' הערה 8 (בעמ' 677). ויש להבין שגם לפי הפירוש השני סובר ר"ח שתקיעה ארוכה היתה עולה לאחת (כי כוונה לשם תקיעה אחרת אינה פוסלת), ודוקא תרועה ותקיעה רצופות פסולות משום חסרון ראש וסוף, שכן הוא כותב על הפירוש השני: "ותלמוד א"י מסייע לזה הפירוש", ומוכח איפוא שבתקיעה ארוכה אין לדעתו פסול, ורק בתרועה ותקיעה רצופות אפשר לפסול משום חסרון ראש וסוף.

מב. לעמ' 346 — שיטת הראב"ד — וכן היא שיטת חותנו הר"א אב"ד בספר האשכול (הוצ' מק"נ ח"ב עמ' 96).

מג. לעמ' 348 — ברמב"ם "ג' פעמים" — ובכ"י עתיק של הרמב"ם (אנגליקה רומא 63; את צילומו ראיתי במכון לצילומי כה"י העבריים שע"י הספריה הלאומית) אין המלים "שלוש פעמים", ונמצאת לשון הרמב"ם מיושבת: "אין אומרין תיחשב כשתי תקיעות זריע אחריה ויהור זיתקע אלא אפילו משך בה כל היום אינה אלא תקיעה אחת ותזור ותוקע ומריע ותוקע" [ר"ל: את הבבא הבאה הריהו צריך להתחיל מהתקיעה]. ובמהדורה החדשה של הרמב"ם שהופיעה עתה (הוצ' ר' שבתי פרנקל) לא הובאה גירסה חשובה זו (למרות שהשתמשו בכה"י הנ"ל, ואף ציינו ממנו חילופי נוסחאות אחרים — לא משמעותיים — באותה הלכה).

מד. לעמ' 360 — ולפום גמ' דילן וכו' — בעל המאורות (ל"ג): כתב שנראה שהבבלי חולק על הירוש' בענין פירוש המש', כי אם כירוש' היתה המש' צריכה לומר "אין בידו אלא ראשונה". ונראה שכונתו שפשט לשון המש' מורה שהארוכה עולה לאחת, ואילו היה הבבלי סובר כירוש' — היה לו לפרש זאת, וכמו שהבנו בר"ן. וכע"ז כתב רבנו מנח.

מדי. לעמ' 379 — ע' מ"ש בקונטרס "באורין דאשא" על מס' ברכות אות מ"ה.

מה. לעמ' 478 — בענין הספרי — הסמ"ג (ראש מ"ע מ"ב) כתב: "ותניא בספרי דבי רב ותקעתם תרועה ונסעו המחנות אינו רוצה לומר התקעו תרועה ואין כאן אלא תרועה שמכלל שוא' ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו מכלל שיש במסעם תקיעה ומנין שפשוטה לפני" וכו'. ואף שכנראה אין זה ציטוט מהספרי, אלא עיבוד ופירוש של לשון הספרי (וכך עשה הסמ"ג לפני כן בלשון המשנה, ע"ש) — מ"מ רואים שהבין את הספרי כשיטת רש"י, ואולי היתה לו בספרי גירסה יותר נוחה לשיטה זו מגירסתנו.

מו. לעמ' 544 — לענין גירסת הרי"ף — זוהי כנראה גם גירסת הריצ"ג (עמ' ל"א) ורי"ח.

מז. לעמ' 545 הערה 4 — שו"ר שהר"ן במגילה (י"ב. ברי"ף ד"ה תנו) כתב בפירוש שבחביב תרי קלי גשמעים שניהם, ע"ש.

מח. לעמ' 557 בסופו — וכן משמע בפירוש מלשון רי"ח (כ"ז), ע"ש.

מט. לעמ' 562 — שגם בתשעה בנ"א וכו' — ומצאתי שכיונתי בע"ה לדברי רבנו מנח (שופר ג', ר') שכתב כן.

נ. לעמ' 565 — כהגהה בגליון — כ"ה בכתבי היד ובראשונים, ע' דקדוקי סופרים.

נא. לעמ' 570 בסופו — גם מדברי רי"ח במגילה י"ח: מוכח שהוא מפרש שר' יוחנן נחלק על ר' אבהו גם בדין שכלא"כ, והוא פוסק כר' יוחנן, ע"ש.

נב. לעמ' 579 הערה 6 — וכן בכה"י המובאים בדק"ס אין התוספות, אלא: "מ"ס גברא דהויא הוא ומ"ס גברא הויא הוא".

נג. לעמ' 611 הערה 6 — ובכה"י המובאים בדקדוקי סופרים באמת ליתא המימרא הראשונה של רב יוסף [ויחכן שהשפ"א ראה את הדק"ס שכבר יצא לאור בזמנו].

- גד. לעמ' 618 בסופו — וכ"כ הרשב"ץ (ט"ז. ד"ה אמר) שהתקיעות דמיושב הן בשביל שהשטן כבר יהיה מעורבב בשעת התקיעות דמעומד שהן עיקר.
- גה. לעמ' 621 — גירסת הראב"ה — וכן הוא בפיר"ח: "ולא על סדר ברכות".
- גו. לעמ' 627 — בשיטת הרא"ש בענין שבות יש לדחות, בניגוד למ"ש, שהרא"ש הזכיר שבות בענין מעשה מגנצא מפני ששם היתה חצי בבא מיותרת, אך בחזור על המצוה פעם נוספת אולי אין לדעתו איסור, ומשום כך נקט "בשבת". ומ"מ בדברי היראים, הביאו הסמ"ג, מבואר שלדעתו גם חזרה על כל המצוה אסורה משום שבות, שכן כתב שלאיש שיצא י"ח אסור לתקוע בשביל נשים, כי אין אומרים לו לאדם חטא וכו'. ויש להוסיף ששיטת הר"ן בשבת (ב. ברי"ף) היא שתקיעת שופר איננה שבות גמורה, אלא רק עובדין דחול, ולצורך היום היא מותרת. ויתכן שערבוב השטן נחשב צורך היום, ואולי אף תקיעה לנשים.
- גז. לעמ' 639 — בענין מ"ש הטור בדעת הערוך — וכ"כ הפמ"ג אליבא דערוך.
- גח. לעמ' 661 — בענין גירסת הרי"ף — וגם רש"י גרס קודם גנחוי ואח"כ ילולי.
- נט. שם — בענין מנהג המחבר — המנהג נזכר בכלבו (כ"ט ע"ד) בשם "יש נוהגין".
- ס. לעמ' 665 — ואולי י"ל עוד וכו' — וכך מבואר ברמב"ם הל' תפילה ה', י', שבר"ה ויוה"כ אם רצה הבקי לסמוך על תפילת ש"צ הרשות בידו, ומשמע שיכול גם שלא לסמוך ולצאת בעצמו בלחש, וכך אנו נוהגים.
- סא. שם הערה 5 — כאבני נזר כתב הרי"א"ן, הובא בשה"ג י': ברי"ף.

נספח ד'

הערות נוספות ותיקונים

[הדפסה שניה]

לעמ' 11 פסקה ד' אות ד' – אחרי 'היעל', להוסיף: ולא רק של ה'יובל' שהוא איל, ו'איל' הוא בן שנתיים (ע' פרה א, ג), אלא גם של כבש, בן שנתו.

שם – אחרי 'אינו נקרא שופר אלא קרן', להוסיף: ומה שנקטה המש' פרה דוקא, הוא משום שבתורה נזכר שם 'שופר' או 'קרן' רק על שלושה מינים: יובל (איל), פרה וראם. קרן הראם אינה באה בחשבון, משום שאינה חלולה, והמש' אומרת שמכל הקרניים הנזכרות בתורה הבאות בחשבון – כל מין הכבש כשר, אך הפרה פסולה, כי נקראה בתורה רק 'קרן' ולא 'שופר'.

לעמ' 37 שורה 3 מלמטה – אחרי 'ובטעם הפסול', להוסיף: רש"י פירש (כו. ד"ה ופיו): "שהתקיעה בזהב ולא בשופר". אך קשה להסיק מזה למה כוונתו: האם כוונתו לע"ב השופר בצד הצד, או למקום אחר? והאם הפסול הוא משום תציצה, או מטעם אחר?

לעמ' 62 שורה ראשונה – במקום 'אילר' צ"ל: כאילו.

לעמ' 65 הערה 6 – אחרי 'ובין לרחבו', להוסיף: וכן משמע מלשון רבנו ירוחם שם.

לעמ' 67 – בסוף הפסקה הראשונה, להוסיף: מסתימת הרמב"ם, שאינו מזכיר דיבור לא בנסדק לאורכו ולא בנסדק לרוחבו, משמע שבנסדק לרוחבו ולא נשתייר בו שיעור אין הדיבור מועיל, שלא כדעת רבנו ירוחם. ויש להוסיף זאת להנמקת הדין המובא בעמ' הבא בפסקה הראשונה.

לעמ' 153 שורה 5 מלמטה – במקום 'הנכרים' צ"ל: הנזכרים.

לעמ' 213 בסוף הפסקה הראשונה – שוב מצאתי שכך מפורש במכילתא, מסכתא דשירה פרשה א', ש"תתן לך" מוסב על משה רבנו, ע"ש.

לעמ' 222 ראש פסקה י"ז – אחרי 'לראב"ד' להוסיף: (בהשגותיו על המאור בר"ה ובפסחים).

לעמ' 236 שורה 10 – במקום 'מ"ח' צ"ל: מ"ו. ובאשר לתוכן הדברים – יש לדחות שאע"פ ששאר הפרשיות חיוב גמור מדרבנן הן, מכל מקום נתנו להן זמן כבירות ק"ש.

לעמ' 241 הערה 4 – במקום 'שיש בה של תורה' עדיף: ש'ודברת בס' האמור בה הוא מצות ק"ש, מה שאין כן 'לדבר בס' שבפרשה השניה שאינו אמור במצות ק"ש מן התורה, אלא הוא בדברי תורה כתיב, כמ"ש הגמ' בדף יג:.

לעמ' 271 הערה 1 – ונראה שבכך יש להסביר את הלשון "שיעור תרועה כשלוש יבבות" בכף הדמיון, כלומר: התרועה, שהיא ט' כוחות רצופים, שיעורה כמו שלוש יבבות בלי הפסק ביניהן.

לעמ' 291 הערה 12 – צ"ל: תק"צ, ט' ב"אלף למטה".

לעמ' 307 הפסקה השניה – והש' לשון רב האי גאון המצוטטת ב'מאור' דף יא., שהתרועה היא "יבבות קלות" והשברים "יבבות כבדות", ומשמע שאין ההבדל רק באורך ובקוצר, אלא באיכות הצליל, שקול השברים כבד (=נשבר?).

לעמ' 310 אחרי הציור וסוף דברי רס"ג – ע' זוה"ק בראשית כד: "תרועה דא שלשלת".

לעמ' 420 פסקה ה' סוף השורה השלישית – להוסיף: לשיטת הראב"ד יש ליישב קושי בסוגית הגמ': מדוע רב עזירא הקשה רק "ודילמא ילולי", וכשתירצו דהדר עביד תר"ת משמע שנחה דעתו, ורק רבינא הוסיף להקשות "ודילמא גנוחי", ומדוע לא הקשה כן רב עזירא עצמו? וי"ל שאם זה רק דין לכתחילה, סבר רב עזירא שדי לקיימו בתרועת המשנה שהיא ילולי. מה שאין כן לשיטת הרמב"ן, שזהו פסול דאורייתא, קשה. וע' להלן עמ' 661 שגירסת הרי"ף בגמ' הפוכה: רב עזירא הקשה "ודילמא גנוחי", ואח"כ הקשה רבינא "ודילמא ילולי". ולפי"ו אי אפשר לתרץ כנ"ל גם לשיטת הראב"ד. וע"ע בהערה הנוספת להלן שם. וי"ל, לפי כל הגירסאות, שרב עזירא ורבינא ישבו ביחד בבית המדרש והוקשה להם הענין במשותף, והגיעו למסקנה שר' אבהו עשה את כולן.

לעמ' 429 פסקה שניה – בענין הסבר המגיד משנה' לרמב"ם, נראה כי למד כן מל' הרמב"ם "וכיוצא בזה", כדלקמן, ולא חילק בין הפסק בקול פסול להפסק בקול כשר.

לעמ' 552 פסקה אחרונה – את דין ב' אפשר לנסח כך: לשיטה זו פסול הפסק קול נוהג רק בקול כשר שיוצאים בו י"ת, המפסיק בין תקיעה לתרועה, ואחרת אין זה הפסק, אלא כקול דיבור או קול בהמה.

לעמ' 568 הערה 2 – אחרי 'אלא של תלמידו', להוסיף: (ור' עוד ראה כזו מדיבור אחר במסכת, בספר 'בעלי תוספות על התורה', מהר"ר ש אברמסון, עמ' 13. ואם אין זה קיצור המעתיקים הרי זו ראייה שהתוס' שלנו הם של תלמיד ר"ש).

לעמ' 633 סוף פסקה ו' – הטעם שהש"ע לא הזכיר את הברכה הקצרה, הוא משום שלדעת הש"ע, על פי כמה ראשונים, ק"ש אינה טעונה כלל ברכת המצוות, ע' ב"י סי' מ"ו ד"ה וכתב הרא"ה.

לעמ' 655 לקראת סוף העמ', קושי ג' – ע' רש"י על התורה ויקרא כג, כד, שפירש את "זכרון תרועה" כך: "זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור לכם עקידת יצחק". וע' רש"י בריש פרקין כט: ד"ה זכרון תרועה. ולמסקנת הגמ' הרי שני הכתובים אמורים בין בהול בין בשבת, ואם כן י"ל שלדעת רש"י אמירת הברכה היא מדאורייתא, שלא כרמב"ן בדרשה עמ' י"ג, והברכות מעכבות את התקיעות בגלל הקשר המיוחד שביניהן, כי הברכות מורות על משמעות התקיעות, להמלכת ה' בעולם וזכרון ליום ראשון, משא"כ בתעניות.

לעמ' 661 בפסקה הראשונה – אחרי "דהדר עביד תש"ת", להעיר: בדרשת הרמב"ן משמע שהקשו את שתי הקושיות ברציפות, ואחר כך תירצו ביחד: "דעבדינן כולהו תש"ת ותר"ת", והתירוצ הוא כמנהג, אך לא סדר הקושיות (הערת מזהר"ר ברוך רקובר שליט"א). אולם, ייתכן שהרמב"ן עיבד וקיצר שם את לשון הסוגיה. וע' בהערה הנוספת לעיל עמ' 420.

לעמ' 693 שורה 21 – במקום לי' צ"ל: לא.